

DIKTATÚRAÁBRÁZOLÁS ANDREJ PLATONOV „SZEMÉTFÚVÓ SZÉL” CÍMŰ NOVELLÁJÁBAN

A témaválasztás indoklása

Bevezetésként álljon itt néhány szubjektív gondolat a traumáról, emlékezésről, irodalomról.

Mit tesz a diktatúra az emberrel? Egyszerű, összefüggő mondatok, nyers szavak káosza, álló- vagy mozgóképek, szobrok, festmények, regények és kétsorosok, tanulmányok és naplótöredékek sokasága sem képes választ adni – ha a teljességre törekszünk. De beszélhetünk-e teljességről világunkban, ahol diktatúrák születhettek, ahol nem élni lehetett, hanem túl kellett élni? Kik vagyunk mi ebben a világban ezek után?

Sokunkat régóta és komolyan foglalkoztat a rémuralmak témája. Feltételezem, hogy ennek oka abban keresendő, hogy a diktatúra átélése trauma, mind a társadalom, mind az egyén számára. A feldolgozatlan és a feldolgozott trauma egyaránt nyomot hagy maga után, nem csak a közvetlen áldozat tudatában és tudatalattijában: egy nehezen meghatározható frusztráció, szorongás adódik át a későbbi nemzedékeknek is. Ilyen módon az is részesül a diktatúrából, aki nem élte át. Erre a helyzetre az egyetlen reakció az emlékezni akarás lehet. Aki emlékezni akar, többet akar tudni, kutatni fog, úgy pedig megvan az esélye, hogy megtalálja az érzés gyökerét, és eljusson a szembenézésig – elősegítve mind a saját, mind a kollektív tudat gyógyulását.

„A trauma fogalmához hozzátartozik a hallgatás, pszichológiai értelemben épp úgy, mint a kulturális emlékezet vonatkozásában. A trauma elszenvedője ugyanúgy nem képes arról beszélni, amit átélt, mint ahogy a súlyos társadalmi traumákat hallgatás övezi. A traumaelmélet úgy véli, hogy a gyógyulás feltétele a történetek elmondása, az egyén és a társadalom esetében egyaránt.”¹ Az emlékezési szándék és a személyes, néma felidézés után a következő lépés tehát a történetek valamilyen formába öntése. Elmondani a történeteket azonban sosem volt akadályok nélkül végbevihető dolog, ma sem teljesen az. Múlt századunkra, s talán még jelenünkre is jellemző, hogy éppen a trauma kibeszélhetőségét igyekszik gátolni. A II. világháború utáni évtizedekben sokáig az volt az elv, hogy *„amiről nem beszélünk, az nincs”*, sőt egyenesen tilos

¹ MENYHÉRT ANNA: Elmondani az elmondhatatlant. Trauma és irodalom. Bp. Anonymus-Ráció 2008. 5.

volt sok téma, és korunkban egyértelmű tabu-képzéssel találjuk szembe magunkat. Ez „éppoly totális trauma, mint maga az eredeti sokk.”²

Dolgozatom a művészi emlékezés egy példáját vizsgálja. A művészetnek és kultúrának óriási szerepe van mind a felejtésben (hiszen maguknak a diktatúráknak is hatalmas és megkerülhetetlen kultúrájuk jött létre), mind az emlékezésben. A kultúrával alakíthatjuk ma olyanná mindennapjainkat, hogy egy – a diktatúrák által okozott – roppant szakadékot képesek legyünk áthidalni. Érzékeny, érdeklődő, empátikus és bátor világra van szükség, amely felismeri a töreket és megfelelően reflektál rájuk. Ekképpen a „trauma beépül, s így a múlt és a jelen között lévő hiátust kipótolhatjuk, visszaállítható a folytonosság.”³

Emlékezni immár nem szabad, vagy lehet, hanem kell. Platonov szerint „az emberiség emlékezete nem más, mint a világ összes nemzedékének együttélése. Hisz az emberi észben, a tevékenységben, de abban is, hogy a természeti körforgás, a test, a por, az étel és mindezek fizikai átélése számunkra az igazi valóság.”⁴

2014 a Holokauszt emlékéve volt. Ezért is született meg bennem az elhatározás, hogy foglalkozni szeretnék a diktatúrák ábrázolásának kérdésével az irodalomban. A történeteket közvetlenül átélők lassan eltűnnek közülünk, így a téma teljes recepciója is átalakulási folyamaton megy keresztül. Különösen aktuális tehát minden, a diktatúra és Holokauszt kérdéskörébe tartozó szépirodalmi mű újraolvasása és vizsgálata, hogy folytatódjék és új tartalommal gazdagodjék az emlékezés hagyománya.

Szlavista-germanistaként kíváncsi voltam arra, hogy van-e nyoma Hitler rémuralmának az orosz irodalomban – egy olyan nép irodalmában, amely megélte saját diktatúráját. Így találtam rá Andrej Platonov *Szemétfúvó szél* (1933) című novellájára. Dolgozatomban azt kísérem meg vizsgálni, hogyan mutatja be az alkotó a totalitárius állam jelenségét. Élek a más irodalmi alkotásokkal való összehasonlítás lehetőségével, legyen szó a világirodalomról vagy Platonov-életmű egyes darabjairól. Induktív módon, hermeneutikai

² Lásd erről bővebben BÁN ZOLTÁN ANDRÁS: Személyes olvasat. Menyhért Anna: Elmondani az elmondhatatlant. Trauma és irodalom. (Recenzió) Holmi 2008 október <http://www.holmi.org/2008/10/ban-zoltan-andras-szemelyes-olvasat-menyhert-anna-elmondani-az-elmondhatatlant-trauma-es-irodalom>

³ MENYHÉRT, 2008. 11.o.

⁴ HETÉNYI ZSUZSA: Egy kétkezi filozófus. Andrej Platonov világa. Nagyvilág 1988. 9. 1400.

megközelítésben haladok, bizonyos motívumokat górcső alá véve, magyarázatot keresve arra, hogy miért éppen az adott motívumhoz nyúlt(ak) a szerző(k) a rémuralmak megjelenítésekor. Úgy gondolom, hogy e módszer szerint egy irodalmi alkotás befogadásának menete koncentrikus szerkezetű: az olvasó önmagából indul ki, a mű tanulmányozása után önmagához jut vissza. E folyamat során befogadó és tárgy nem különülnek el élesen egymástól. Az emlékezés és traumafeldolgozás szempontjából ezt az elemzési módszert tartom a legmegfelelőbbnek.

A diktatúra jegyei a novellában

A *Szemétfúvó szél* Platonov „egyik legeredetibb”⁵ elbeszélése. Úgy gondolom, egyedisége az íróra nem jellemző kemény groteszk hangvétellel, illetve keletkezési körülményeivel magyarázható. A novella 1933-ban született, reakcióként a németországi eseményekre. Hitler hatalomra jutásának hírére jelent meg először Platonov jegyzeteiben a fasizmus témáj. Első fasizmussal foglalkozó írásai (*Szemétfúvó szél*, *Az éjjeli égen*) azokban az években születtek (1933–1936), amikor nyílt konfrontációra még nem került sor, de a világ már felfigyelt a nácizmus új és baljós jelenségére, s reflektálnia kellett rá – főleg a művészetnek.⁶ Meglepő gyorsasággal jött létre az elbeszélés, értelmezhető antiutópiaként, vagy egyfajta társadalmi és történeti értelemben vett prognózisként is: mintha Platonov megkísérelte volna „megelőzni” a történelmet, és figyelmeztetni a közelgő veszélyre (bár nem sikerült időben publikálnia művét⁷). Érdekes, hogy egyik diktatúra elszenvedőjeként, belőle kiindulva ábrázolja a másikat: a nemzetiszocialista diktatúra képei mögött a totalitárius szovjet életberendezkedés jellemzőit sejthetjük.⁸

A fentiekből következik egy másik olvasat lehetősége is: nem a Harmadik Birodalom

⁵ Andrej Platonov levelei A.M. Gorkijhoz. Helikon. 1993. 2-3. 194. (Összeáll. és ford. BAGI IBOLYA)

⁶ Н.Н. Брагина: „МУСОРНЫЙ ВЕТЕР” А. ПЛАТОНОВА: ОПЫТ ПСИХОАНАЛИТИЧЕСКОГО ПРОЧТЕНИЯ ТЕКСТА In: Филология. Искусствоведение. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2008, № 5, с. 292–295

⁷ A.P. levelei A. M. G. –hez

⁸ Е. Н. Проскурина: Социализм как фашизм: рассказ А. Платонова „Мусорный ветер” In: Критика и семиотика. 2013/1(18). С. 186–199.

megjelenítéseként kell interpretálnunk a művet, hanem magának a diktatúrának ábrázolásaként. Maga a szerző is egy életen át totalitárius államban élt, s mint író, mélyen foglalkoztatta „az emberi lélek történelmi átalakulásának és alakíthatóságának”⁹ témája. „Ezért szerkeszti elbeszéléseit csupa olyan szálból, élményből, amely csak a legélesebb szituációkban, fordulatokban bontakozik ki, az emberi viszonyokban és az emberi lélekben tárulkozik fel (...) az új világ valamennyi (...) problémáját, az érzelmek, a lelki élet s a tudat forradalmát az életnek azokban a mikroszkopikus köznap véletlenjeiben, látszólagos banalitásaiban” ragadja meg, „ahol éppen lelki folyamattá szublimálódik a külső valóság valamilyen tendenciája”¹⁰.

A diktatúraábrázolás mind a cselekmény, mind az alakábrázolás, mind a narráció szintjén vizsgálható. Dolgozatomban az interpretáció kiindulópontja a motívumelemzés lesz. Kezdő kérdésemre keresve válaszokat haladok a novella szövegében, és sorra veszem azokat a motivikus elemeket, amelyek a diktatúrát átélő lélek változásait mutatják meg. Előfeltevésem, hogy megőrizni emberi mivoltunkat, teljesnek maradni és túlélni egyszerre nem lehetséges a diktatúra világában. Az elbeszélés által létrehozott valóságban legalább is egyetlen példát sem mutat erre Platonov – csak az örület, az elembertelenedés különböző realizációit láthatjuk. Valamennyi szereplő vagy állattá lesz, vagy géppé lesz, vagy szoborrá lesz, nyomorékká, meddővé válik, meghal – ezek a sorsok olykor fedik egymást.

Örület, „sötét delírium”

Az *örület, téboly* vagy „sötét delírium”¹¹ témája a legáltalánosabb, ami jelen van az elbeszélésben, az egész művön végigvonul. Tulajdonképpen az összes többi képzet, ami a lélekváltozásokat mutatja be, ennek a tematikus elemnek a körébe kapcsolható, ebből bontható ki. Mind az *elállatiasodás*, mind a *szoborrá, géppé válás* a világ önmagából való kifordulásának a következménye, ezek kölcsönösen feltételezik és táplálják, növelik egymást az örülettel. Ezek a jelenségek további következményeket szülnek, például az egyént elnyomó propaganda hatására

⁹ KIRÁLY GYULA: Platonov, Andrej Platonovics Klimentov, 1899-1951. In: ANDREJ PLATONOV: Nagyfeszültség. Bp. Magvető 1969. 15.

¹⁰ KIRÁLY, 1969. 14-15.o.

¹¹ Gorkij fogalmazott így a *Szemétfűvő szélről* Platonovnak írt válaszlevelében. Proszkurina idézi innen: Литературное наследство, 1963, с. 315. // “а содержание граничит с мрачным бредом”

létrejevő *anonimitás*; az élet hiábavalóságát, végső csalódottságot sugalmazó *meddőség*; és az egyén testéről teljes lényére, sőt az egész társadalomra vonatkoztatható *csonkaság*, nyomorékká válás. Elemzésemben ezt a kört igyekszem bejárni.

Platonov Zachov elvtársnak ajánlja a novellát, *a német munkanélkülinek, a lipcsei per tanújának, aki Hitler koncentrációs táborában sínylődött (ma már valószínűleg nincs életben)*¹²

Az ajánlással elhelyezi az elbeszélést térben és időben. Utóbbit a kezdő mondat tovább pontosítja (1933. július 16.). Platonovnak több művére is jellemző az ilyen jellegű konkretizálás, írásainak cselekményét és hőseit a valós történelmi időhöz köti. Ugyanilyen pontos időmeghatározással találkozhatunk a *Csevangur*, a *Jepifányi zsilipek* vagy a *Vprok* esetében.¹³ A novella helyszíne sem kérdéses, az ajánlás, a kezdő sor és a közbe ékelt idézet *Az Ezeregyéjszaka* meséiből egy olyan hármast alkot, amely erősen szuggesztív. A kulcsszavak: Hitler, örület, 1933. Az idézet a következőképpen szól:

„Hagyjatok meg engem az
én örülségemben, és
ítéljétek meg azokat,
akik elvették az eszemet.” (472)¹⁴

¹² ANDREJ PLATONOV: Nagyfeszültség. Bp. Magvető 1969. Ford. Bárány György, Csalló Jenő, Gellért György, Gerencsér Zsigmond, Horváth László, Kelemen Sándor, Makai Imre // A dolgozatban végig erre a kiadásra hivatkozom, a novellából való idézetek oldalszámmal szerepelnek. // *Szemétfűvő szél* 472-489. o.

¹³ MARK SOKOLYANSKY: Andrej Platonov and Franz Kafka: A typological study. In: Russian Literature LI (2002) 85.

¹⁴ Az idézet orosz megfelelője: „Оставьте безумие мое.//И подайте тех,//Кто отнял мой ум.” Az orosz kifejezésekből következtethetünk arra, hogy a csonkaság képzete már ekkor megidéződik. Az örület valaminek a hiányaként fejeződik ki – a józanész hiányaként. ум (józan ész) – безумие („ész nélküli”, без-fosztóképző) // A dolgozatban lévő orosz példákat mind ebből a kötetből idézem: ANDREJ PLATONOV: Szokrovennij cselavek. Povesztyi, raszkazi. Moszkva. “Izvesztijá”, 1984.

Az idézet felfogható egyfajta összegzésként vagy állásfoglalásként az elbeszélés keletkezése évének társadalmi–politikai változásait illetően, elég csak nagy vonalakban végignéznünk az 1933-as történelmi eseményeken. 1933. január 4-én bankárok, acélkonszernek tulajdonosai, valamint a náci párt vezetői véglegesen döntöttek arról, hogy a hatalmat átadják Hitlernek. 1933. január 30-án Hindenburg új kormány megalakításával bízta meg. 1933 januárjában Németországban létrejött a náci diktatúra. Amit alkalmazott: tömegekkel szembeni durva politikai erőszakot, demokratikus szabadságjog felszámolását, demokratikus szervezetek szétzúzását, mindent átfogó és szerteágazó besúgó rendszert, az állampolgárok társadalmi és magánéletének ellenőrzését, vezérkultuszt¹⁵. „1933 végére a politikai helyzet megérett a háborúra és Európa elpusztítására.”¹⁶ A lipcei perre, ezáltal a Reichstag felgyújtására és annak előzményeire, következményeire konkrétan is utal a szöveg.

Ki kell azonban térni az elbeszélés másik lehetséges olvasatára, ami szerint egy, a diktatúra által sújtott fiktív világot látunk, melyben mind a náci Németország, mind a kommunista Oroszország jegyei megmutatkoznak. A valóságosság, hitelesség, hétköznapiság illúzióját keltő részletek problémává teszik e világ és a „valóságos” világ viszonyát. A *Szemétfúvó szél* eleve csupa meditatív szálból szövődik össze. A cselekmény bonyolításában nagyobb szerepet játszanak a gondolatok, összefüggések, mint maga a naturális cselekmény.¹⁷ Többek között a műben megjelenő számos abszurd részlet lehetővé tesz egy újabb értelmezést, a fikción belül: a mű álomként való interpretációját, ami még bővebb kifejtést kap.¹⁸

Az *örület* idéződik meg az elbeszélésben, bármiféle cselekmény, leírás vagy szereplő megjelenése előtt, egy sor apró, ám számos asszociációt előhívó, súlyos mögöttes tartalommal rendelkező utalással. Ez magas fokú általánosításra ösztönzi az olvasót: az örület fogja átszőni a teljes művet, mind az ábrázolt egyes emberre, mind az őt körülvevő társadalomra vonatkoztatható. Platonov publikált leveleiből kivehető, hogy nem különítette el az élet

¹⁵ NEMZETKÖZI SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG, J. M. ZSUKOV: A második világháború 1939-45. ford. Sörös Lajos .Bp. Zrínyi Katonai Kiadó/Kossuth Könyvkiadó 1985; 12-13.o. // Ez egy szovjet (propaganda)kiadvány,azért idézem, mert Platonov Harmadik Birodalom-felfogásának megértéséhez segítséget adhat.

¹⁶ IVOR MATANLE: A második világháború. ford. Káldos Zsolt. Bp. Etűd Kiadó. 1994 ; 17-18.o.

¹⁷ KIRÁLY, 1969. 16.o.

¹⁸ BRAGINA, 2008. 292.o.

személyes szféráit a közösségi/társadalmi lét szféráitól, és az egyetemes emberi lét alapvető kérdéseitől. Felfogásában a bensőséges, baráti érzelmek keverednek a profetikus elhivatottsággal; művészi gyakorlatának irányadó alapelvei az ember rendeltetésére és a társadalom szerepére vonatkozó eszmények.¹⁹

A *Szemétfúvó szél* Platonov végső csalódottságát fogalmazza meg az a elbukott proletárforradalomban, a kommunista ötletben, a teljes 20. századi történelmi valóságban, s heves tiltakozás a fasizmus világuralomra törése ellen. Az elbeszélés első címe „Történet egy nyugati ember sorsáról” („Повесть о судьбе одного западного человека”)²⁰ az európai civilizáció problémáját aktualizálta. Proszkurina tanulmánya szerint a novella legfontosabb pretextusa (Proszkurina használja ezt a terminust.) Spengler munkája, *A Nyugat alkonya*, Platonov egy korai esszéjében „káprázatos könyv”-nek nevezi ezt a művet²¹. Ami a kultúrát illeti, Platonov véleménye szerint az emberi kultúra hanyatlásának jelenségét a modern időkben Hitler „koronázta meg”, egy új korszak, új civilizáció kezdőpontja a diktátor hatalomra jutása.²² Ezt tükrözi a novella főszereplője Albert Lichtenberg megszólalása is, amikor a Hitler-szoborhoz beszél:

Uralkodni fogsz örökké – szilárdabb vagy minden imperátori dinasztiánál: a te hatalmadnak nem lesz vége (...) hacsak (...) De sebjaj! Lesznek utánad mások, nálad is bőszebbek...(478)

Az eredeti szövegben lévő szó a „bősz” helyett inkább a „dühöngő”, „tomboló” kifejezéssel fordítható.²³ Az egész művet átható keserűség és borús jövőlátás jellemzi az elbeszélést. Egy

¹⁹ GYIMESI ZSUZSANNA: Andrej Platonov prózája és Pavel Filonov festészete : alkotói elvek tipológiai párhuzamai az 1910-20-as évek orosz-szovjet művészetében. Bp. Russica Pannonica, 2010. 13.o.

²⁰ Saját fordítás Proszkurina tanulmányának szövegéből. // Lásd 188.o. //Proszkurina erre hivatkozik: Platonov A. *Sobr. nauch. izd. M., 2004. T. 1, kn. 2.*

²¹ Saját fordítás Proszkurina tanulmányának szövegéből. // Lásd 188.o. //Andrej Platonov: A tudat szimfóniája (Vázlatok a modern Nyugat-Európa szellemi kultúrájából). // Eredeti cím: „Симфония сознания (Этюды о духовной культуре современной Западной Европы)” 1922.

²² PROSZKURINA, 2013. 188.o.

²³ Eredeti szöveg: *Ты будешь царствовать века — ты прочнее всех императорских династий: твоему господству не будет конца,(...)Что за беда! После тебя будут другие, более яростные, чем ты...*

világrend felbomlásának lehetünk szemtanúi, az emberi ész és a remény korszakának - az emberi világ - végének. Albert Lichtenberg maga is erről beszél, amikor a XIX. századot emlegeti. Örölete, majd elállatiasodása ennek a jelenségnek a szimbólumaként is értelmezhető.²⁴

Elállatiasodás

A következőkben kitérek az elállatiasodás novellában megjelenő képeire, és megemlítem Franz Kafka munkásságából kínálkozó párhuzamokat – természetesen a teljesség igénye nélkül, hiszen dolgozatomban nem összehasonlító elemzés a célom. Ennek ellenére megkerülhetetlennek tartom a Kafkával vonható párhuzamok kiemelését, akár az elállatiasodás, akár a totalitárius állam ábrázolása kapcsán. Úgy gondolom, Platonov és Kafka hasonló indíttatásból alkalmazott hasonló művészi eszközöket (pl. szereplők állattá válása), amikor a XX. század társadalmi-történelmi változásaira reflektált.

Az elbeszélés kezdetekor Albert Lichtenberg fizikust rémálmából ébreszti fel felesége, Zelda. Az *éhezéstől összefonnyadt nő* az első áldozata a hétköznapiaknak, amelyeken még a nyári nap fénye is *zavaros, nyomasztó és ártalmas a szemnek*. Az elvadultság legelőször az ő alakjában realizálódik. Itt szólni kell egy lehetséges másik olvasatról. H. H. Bragina írásában freudi értelmezésben mint álmodat vizsgálja a novellát, megközelítését az írói szándékkal indokolja. Mint írja, Platonov egyfajta ontológiai gonosznak, spirituális rossznak tartotta a fasizmust, arra volt kíváncsi, honnan ered és miből táplálkozik. Nem a külsőségekben, hanem az emberi lélek legmélyén vélte megtalálni a válaszokat – ezért is fogalmazta meg gondolatait egy álom formájában. Az elbeszélés álom-olvasata több okból is releváns: egymástól elkülöníthető epizódokból áll, amelyek esetében csak bizonyos motívumok alapján asszociálhatunk összefüggésre; a számtalan történelmi reália ellenére a történet bizonytalan, többdimenziós formával és tartalommal bír, nincs benne területi és időbeli logika; állandóan jelen van az abszurd: szereplők jelennek meg és tűnnek el minden ok nélkül, lebénulva is el lehet indulni valahová, vagy éppen Descartes lesz a modern tudós útítársa.

Így olvasva Albert ekkor fel sem ébred felesége szavaira, valójában tovább álmodik, és esetleges ébrenléte végig bizonytalan az elbeszélés során. Zelda leírása az ő tébolyodott

²⁴ PROSZKURINA, 2013. 189.o.

fantáziájának kivetülése, egyfajta örült álmokép. E feltevés a következővel indokolható: a nyitó bekezdések és Zelda megjelenése összeférhetetlen. Az első két bekezdés által – véleményem szerint az ajánlás és az idézet révén is – fullasztó, nyomott légkör jön létre, amely egy zavart, szorongó elmét tükröz.

(...) a nap is előregedett a maga felesleges energiájától – a hőségtől, a föld teret elhomályosító, időtlen porától, a mindenféle élő szervezet lélegzési termékétől, amelyet meggyorsít a hevítő fény (...) A fény őseje áthatolt a nagy, forró ablakon, és megvilágította a vaságyon az álmos mozdulatokkal összegyűrt, szegényes ágyneműn magányosan alvó férfit.
(472)

A következő bekezdés és Zelda megszólalásának egyszerű, köznapi, objektív megfogalmazása, nyugodt atmoszférát teremt, s szöges ellentétben áll a fentiekkel.

Vasárnap volt. A másik szobából belépett az alvó ember barna felesége, a Közel-Keletről, orosz Ázsiából származó Zelda. Szelíd gondossággal ráhajtott a fejére a lerúgott takarót, és felkeltette.
- Ébredj, Albert. Reggel van, készíték valamit. (472)

A belső világok kontrasztja a stilisztika szintjén is megnyilvánul: a tébolyodott, hisztérikus karakter (Albert) lelkiállapotának – álmok formájában történő – kivetülése diszharmóniában van társa (Zelda) békéjével – amely az otthon realitását képviseli. Eszerint az olvasat szerint tehát Albert nem az elbeszélés folyamán veszti el eszét a diktatúra világának hatására, hanem már eleve egy örült környezetben, örülteként él és álmodik.²⁵ Az elállatiasodás első képe tehát:

Albert Lichtenberg elkeseredetten tapasztalta, hogy állat lett a feleségéből: arcán szőrzetté durvultak a pihék, a szemében veszettség tükröződött, s a mohóságtól és kéjvágytól összefutott szájában a nyál;

²⁵ BRAGINA, 2008. 292-293.o.

halálos tébollyal motyogott fölötte. Albert rákiáltott és elzavarta. (473)

Több mint realista leírást példáz a következő részlet, már-már naturalista, a narráció köznap hangvétele és tragikus tartalma groteszk hatást kelt. Az erősen részletező sorokban a narrátor még tovább megy, ítélkezik a hősről:

a lába meztelen – fekélyesedett daganatok borították, akár a koszos vadállat testét, de ő még csak nem is nyalogatta – rosszabb volt a majomnál, hiszen az ügyel szervei tisztaságára. (473)

Ehhez hasonló súlyos értékítéletek végig jelen vannak a novellában. Vagy a narrációból érződik ki az elbeszélés világához való kritikus hozzáállás, vagy Albert maga szólal fel és reflektál a körülötte történő jelenségekre. Thomas Seifrid „Platonov and dissidence” című tanulmányában azt állítja, Platonov erőssége nem témáiban, hanem különleges írói nyelvezetében van. Műveiben végig diskurzust folytat egy bizonyos implicit beszédpartnerrel – ami legtöbbször az állam – s e párbeszédet általában az elégedetlenség gondolata jellemzi. Visszatükrözi az adott kor vitáit, államát, domináns politikáját, s szembe állítja saját utópikus művészi gondolkodásának törekvéseivel.²⁶

Mind a narráció, mind a főhős nyelv szintjén történő megnyilvánulásai, mind cselekvése folyamatosan közvetítik felénk Albert Lichtenberg világlátását. Számára emberi lényének megőrzése minden más fölé magasodó érték. Mind az anyagi javak, mind a testi örömök, eltörpülnek, sőt, semmisek az emberi értelem és jellem fontossága mellett. A megbomlott elméjű, elvadult, elállatiasodott lények és az ember közötti megrázó ellentét végig jelen van a novellában, amíg egyáltalán beszélhetünk emberekről. Az emberi-állati opposíció az alábbi szövegrészekben válik különösen hangsúlyossá.

Most ez az asszony vadállat, bomlott agyú nyomorult, ő pedig a sárga megmarad embernek, a kozmikus térségek fizikusának, és hadd marja az éhség a gyomrát egészen a szívéig, úgysem megy feljebb a torkánál, és az élete meghúzza magát a fej barlangjában. (473)

²⁶ THOMAS SEIFRID: Platonov and dissidence. In: Russian Literature LXXIII (2013) I/II. 285–300.

Maguk az emberek kínozzák és gyöttrik agyon egymást, és a jobbak elesnek a harcban, a rosszabbak pedig állattá lesznek. (473)

Az utóbbi idézet bizonyos szempontból előre jelzi a cselekmény végkimenetelét is, és az ebből levonható konklúziót – ami a diktatúra által sújtott valós világra vonatkoztatható, mint prognózis.

Az előbbi idézetben az elállatiasodásról a platonovi tudós hőstípus hangja szól, Bagi Ibolya tipológiájában: „Az (...) elbeszélések intellektuális, tudós típusú hősei szellemi, képességüket túlértékelve, a ráció megfellebbezhetetlen hatalmában bízva, túlzott önbizalommal fognak a világ *önmagukhoz igazításához*, ami számukra nem jelent mást, mint (...) az ember felülkerekedését a világon. (...) meggyőződésük szerint az emberi szellem teljesítőképességének nincs határa, (...) minden csak ideiglenes, *gyakorlati*, tehát legyőzhető akadály.”²⁷ Lichtenberg a mű elején határozottan ebbe a csoportba sorolható, majd a későbbiekben ez veszít egyértelműségéből, egyfajta szintézisnek tartom a karakterét. Bár tudós hősként indul (az emberi lét *meghúzza magát a fej barlangjában*) s a testi létet alacsony rendűnek tartja - amikor környezete hatására maga is megtévelylik, megváltozik értékrendje. A „naiv igazságkereső” hősökhez kezd hasonlítani. Ennek a hőstípusnak „a létevel megtapasztalható, felidézhető, kitapintható, a dolgok lényegébe rejtett ősi, öröktől fogva létező, (...) értelem” megismerése a lényeg, „ragaszkodnak a világgal kialakított organikus kapcsolatukhoz (...) mély (...) szálak fűzik őket a természet jelenségeihez, (...) minden megnyilvánulási formájához.”²⁸ Az emberi szellem és értelem, ami egyedüli támasz és lényeg volt, megsemmisül, így értéket kap az, ami az utolsó emberi lehet ebben az embertelen világban: a tulajdon test húsa, vére.

Bizonyos képek esetében az ember állati szintre való süllyedése a táplálkozás folyamatának leírásából bontakozik ki. Az ember nem csak az állatot, mint fizikailag létező anyagot fogyasztja el, hanem, mint szellemi materiát is. Megemészti és magába fogadja az állat dühét, félelmét, vadságát, életerejét.

minden állat, amit életében megevett - marha, bárány, birka, hal, rák -, s ami megemésztődött benne, mind otthagyta a sofőr arcán és testén a

²⁷ BAGI IBOLYA: „Egy kívül-belül szomorú világ” Andrej Platonov világa. Helikon. 1993. 2-3. 165.o.

²⁸ BAGI, 1993. 167.o.

maga dühének és rejtett vadságának kifejezését. (477)

Egy patkány volt az, a lábát rágtá, ahogy aludt: a patkány élni akart, hatalmas, racionális türelmetlenséggel, és belevájta fogait Lichtenberg kezébe; ekkor nyakon ragadta és megfojtotta. (...) Lichtenberg ereje most a döglött állatban szunnyadt. (...) Lichtenberg észrevette, hogy fukarul bánik saját létének szegényes maradványaival, sajnálni kezdte a hozzá tartozó, vézna testet, melyet elkoptatott a gondolat munkája és sínylődése (...) az éhség (...) sohasem volt gyönyörben része. Kitapogatta a döglött patkányt, és elkezdte enni, hogy visszaszámazzassa tulajdon húsát és vérének (...) Megette a kis ragadozót szőröstül-bőröstül... (482)

Az előbbi példa negatív tartalmat hordoz, míg az utóbbi nem nevezhető egyértelműen pejoratívnak. Bár ember és állat - ember és döglött patkány – azonos szintre kerüléséről van szó, az emberi vér, hús, az emberi test bármilyen fizikai származéka erőt és értéket jelent e jelenet esetében, a „naiv igazságkereső” hőstípus értékrendjét tekintve.

A fentebb említett értékváltásra a novella talán legmegrendítőbb jelenete után kerül sor. A Hitler-szobor előtt kétségbeesetten szónokló („...látom, hogyan válik az ember állattá”) majd a szobrot dühében ütlegető Albertet nemzetiszocialisták csoportja kapja el, megverik, *menetlítésben* megtapossák, majd megcsonkítják: letépik mindkét fülét. Albert nem siratja elvesztett érzékszervét, ép testét, mert megcsonkulását megkönnyebbülésként, szükségszerűen bekövetkező következményként látja, hiszen *mindenkinek nyomorékká kell válnia*. Rezignált megállapításával feloldódik az őt körülvevő örült környezetben. E pont után az ábrázolt világ egyre mélyebbre süllyed. A nyomorék Albertet egy szemétdömbbe viszik (ahol lejátszódik a már említett patkány-jelenet), ott egy kutyával találkozva biztosra veszi, hogy az állat *valamikor ember volt*.

Ennek a jelenetnek a kapcsán szólni kell a platonovi abszurdról és groteszkről. Platonov műveinek esetében az abszurd nem csak a szüzsé vagy a karakterek szintjén van jelen, hanem a nyelv szintjén is kifejeződik: a megcsonkított mentalitás nem csak abszurd szituációkat hoz létre, hanem abszurd szókombinációkat is. Platonov rajong a groteszk ábrázolásért, ami a nyelv szintjén is realizálódik, s jól példázza a temérdek oximoron, amely gyakran a narrációba

van beépítve. A groteszk azonban sosem pusztán díszítő elem, hanem fontos szervezőeszköz Platonov művészi világképének. Az író műveiben a komikus elemek tragikomikus árnyalatot kapnak, majd szinte észrevétlenül alakulnak át tisztán tragikussá. (Bertrand Perry – *Jepifányi zsilipek*, Nasztja halála – *Munkagödör*) A paródia azonban csekély hangsúlyt kap, s a tragikus tartalmat sem rejti el az olyan abszolút tragikus epizódok esetében, mint a fenti: amikor Albert egy személgödörben hulladékot eszik és egy patkánnyal vív harcot.²⁹

Mindezek után koncentrációs táborba kerül, ahol megállapítják: *lehetséges, hogy a társadalom új állatformája, a testét szőrtakaró borítja, a végtagjai sorvadnak, nemi jegyei határozatlanok*. Kivégzése előtt menekülve holtan esik össze egy idegen nő házában udvarán. Felesége, Zelda és egy rendőr találják rá – biztosra veszik, hogy egy ismeretlen állat tetemével van dolguk, akit, mint *államellenes bűnözőt* köröznek. Megkínzott, megalázott embertársuk holttestét tréfából ruhába öltöztetett majomtetemnek nézik.

Az elbeszélés zárójelenetének értelmezése az elállatiasodás kontextusában különösen problematikus. Mindegy, hogy a megjelenített világot egy diktatórikus államok jegyeiből összegyúrt kvázi reális világnak fogjuk fel, ahol a téboly hatására abszurd módon igenis állattá válnak az emberek; vagy a Harmadik Birodalomként értelmezzük, amelynek örületét metaforákkal, allegóriákkal és szimbólumokkal jelenítik meg; vagy az egészet egy, a totalitárius állam által örületbe hajszolt elme lázálmaként interpretáljuk – a narráció éles váltása a zavar oka. Mind a három lehetőséget nézve elmondható ugyanis, hogy Albert Lichtenberg szemszögéből láttuk a történetet, ami az elbeszélés lezárásánál megváltozik: mintha Zelda és a rendőr helyébe kerülnénk, de mindenképpen valamilyen új, objektív nézőponttal azonosulunk. „Platonov novellái mindig másként fejeződnek be, mint ahogy azt a történet logikája diktálná. A záró motívum – a pár mondatos, esetleg csak párszavas „epilógus” – nem a történetet kerekíti le (...) ahogy a hagyományos elbeszéléseknél megszoktuk, (...) éppen fordítva! Ez a fordulat visszasugárzik a történet egészére, újraértelmezi azt, (...) ösztönzi az olvasót, hogy a történetet ismét végiggondolja, s felismerje az írói gondolat áttételes síkját. A mélységek csak a befejezés nyomán világosodnak meg, mutatván Platonov gondolkodásának differenciáltságát.”³⁰

Személyes olvasatomban úgy értelmezem az elbeszélés befejezésének zavarosságát és a teljes művet, mint elrettentést és tiltakozást a totalitárius rendszerek ellen. A diktatúrát

²⁹ SOKOLYANSKY, 2002. 81-85. o.

³⁰ KIRÁLY, 1969. 18.o.

megélt individuum megtörtsége, csalódottsága, lelki sérülései, félelmei elevenednek meg a novellában, számtalan utalással az (akkori) aktuális történelmi valóságra, óva intve egy újabb zsarnoki rendszer hatalomra jutásától, ösztönözve arra, hogy magunkba nézzünk. A novella világában a nonkonformista szemével nézve állat az, aki életre hívta a diktatúrát és állat, aki igent mond rá, beolvad. Az elvakult konformistának azonban haszontalan, szemétkébe való, csupán állat-szerű lény az, aki más, aki nem szolgálja a totalitárius állam céljait. A diktatúrában tehát mindenki látása torz, mindenki állatnak tűnik a másik számára; nem látjuk, nem ismerjük fel egymást. Ezt a kilátástalanságot tetézheti be a végső szempontváltás, amikor is a novella elején állatként láttatott Zelda most emberként ábrázolódik, és ő nézi állatnak Albertet.

Platonov elállatiasodás-motívumainál a *Szemétfúvó szél* esetében véleményem szerint két dolog ötvöződik egymással: a realiztikus, már-már naturalisztikus ábrázolás, és az absztrakt gondolatok megjelenítése. A realiztikus ábrázolás kapcsán ki fogok kitérni az emberi test megjelenítésére mint platonovi jellegzetességre, azt pedig, hogy milyen társadalmi és pszichológiai tendenciákat szimbolizálhatnak e motívumok, a Kafka művészetével vont párhuzamok alapja lesz.

A testiség megjelenítése Platonov prózájának fontos komponense. E novellában azért is érdemes kifejtést, mert ez a motívumkör érintkezik az elállatiasodás képeivel. Platonov alkotásaiban gyakran találkozunk lesóványodott, szegény, meggyötört vagy korcs figurákkal, akik szinte táplálék nélkül élnek.³¹ Albert Lichtenberg alakja is e csoportba tartozik, egy különbséget kivéve: míg az elgyötört figurák általában szerelők, vagy valamilyen fizikai munkát végző munkásemberek (Markun, Szása Dvanov, Kopjonkin, Makar Gaduskin stb.) – akiknek teste a saját létfenntartásukért való küzdelemtől „megmunkált” –, addig Albert szellemi munkát végző személy, fizikus. A világról való folyamatos gondolkodás súlya, boldogtalansága, állandó kétségbeesése nyűtte el testét – valamint, a még továbbiakban kifejtésre kerülő éhezés. Néhány példa a *vézna fizikus* novellában megjelenő mindenkori testképére, a cselekmény előrehaladásának sorrendjében.

nem volt idős, de hétköznapi arcát régen megszürkítette az erőfeszítés,

³¹ GYIMESI, 2010.21.o.

amellyel napról napra fenntartotta az életét, és az állandó kínzó kétségbeesés csontkeményen beleégette magát arca kifejezésébe, mintha része volna a test felületének.(472)

Az emberi test elkorcsosulásának jelentéséről Bagi Ibolya így ír a *Munkagödör* kapcsán: „A természetes, humánus létszféra felszámolásával az ember maga is tökéletlen, nyomorék lénné degradálódik. Fizikai és szellemi létének alapjait elvesztve (...) megsemmisül (fokozatosan leépül, meghal, mint ahogy az a legtöbb hőssel történik (...)) E hősök torzsága, fél-ember volta már nem csak jelképesen, hanem a rokkant ember fizikai nyomorúságának kegyetlenül naturalista rajzában is megmutatkozik.”³² Véleményem szerint ez a megállapítás a *Szemétfúvó szél* esetében is releváns.

A súlyos sérülésektől és a szennyeződéstől egész testét bőrfarkashoz hasonló fekély borította, amelyen sűrű szőrzet nőtt, és mindent befedett. Kitépett füle helyére is ránőtt a haj, de Lichtenberg a fej jobb oldalán megőrizte a hallását. Járnai nem tudott többé: megsérült az agya.(481)

Mark Sokolyansky tanulmányában Platonov és Kafka munkásságát hasonlítja össze. Mint írja, bármennyire is távol áll Platonov prózája az expresszionizmustól, mégis fedezhetünk fel expresszionista képeket műveiben. Az író gyakran ábrázol testileg fogyatékos, nyomorék embereket, testi fogyatékoságuk különösen nagy hangsúlyt kap a leírásoknál. Kiemeli a *Szemétfúvó szél* azon jelenetét, amikor Zelda egy összevert majom tetemének hiszi Albert holttestét.

A földön megpillantott egy agyonvert, ismeretlen állatot (...) egy gyapjas ősember lehet, de leghamarább egy nagy majom, amelyet megcsonkítottak, és tréfából emberi ruha foszlányaiba öltöztettek (489)

Sokolyansky magát a címet is expresszionistának tartja, a szókombináció asszociációkat hív elő a

³² BAGI, 1993. 173. o.

valódi szélről, ami port, szemetet fúj – illetve az 1933-as Német Birodalom történelmi valóságáról, amikor az „emberi szemét” a társadalom legmagasabb fokára kerülhetett. Expresszionista képhez közelítőnek vallja a novella végén megjelenő névtelen anya képét is, aki halott gyermekét ringatja.³³

A műben nem feltétlenül a főszereplő alakjához kapcsolódik a testiség ábrázolása. Általában egy-egy tagmondatnyi részletekről beszélhetünk, melyek első olvasásra az aprólékosságra, érzékletes leírásra való törekvés eszközeinek tűnhetnek, azonban Platonov a „minimumig redukálta” szövegeit³⁴, e részletek is különösen fontosak tehát. „Novellái, elbeszélései mindig a lehető legrövidebb úton viszik az olvasót esztétikai élmény felé. Nem több és nem kevesebb *naturalisztikus* valóságanyag van műveiben, mint amennyit feltétlenül megkíván az esztétikai hatás.”³⁵

A város főutcáján menetelő nemzetiszocialisták énekéről például ezt olvashatjuk: *Lichtenberg tisztán megkülönböztette a nyelőcső basszusát és a remegő belek tenorját.* Ebben az esetben az anonimitás jelenik meg, az emberi testrészek antropomorfizálódnak. A náci katonák tömegéről szóló következő néhány sorból több jelentés is kiolvasható: a tartalmat tekintve az idegengyűlölet, az antiszemitizmus fogalmazódik meg, „működés közben” láthatjuk a náci ideológia propagandáját. Továbbá – véleményem szerint – egyfajta álszentség, álszemérem is megmutatkozik ebben a részletben (ami kifejezetten totalitárius jellegzetesség: prűderia és testkultusz, emellett a sztálinizmust is jellemzi). Thomas Mann *Mario és a varázsló* című művében is található példa erre a jelenségre, a Torre di Venere-i fürdőjelenet kapcsán.³⁶ Így

³³ SOKOLYANSKY, 2002. 83.o.

³⁴ GYIMESI, 2010. 196.o.

³⁵ KIRÁLY, 1969.16.o.

³⁶ THOMAS MANN: Mario és a varázsló. Letöltés helye: <http://mek.oszk.hu/00400/00438/00438.pdf> . Letöltés ideje: 2014. jan.6. // Hogyan is láthattuk volna előre a gúny, megütközés és méltatlankodás ama hullámvágását, amelyet kislányunk viselkedése, tehát a mi viselkedésünk keltett? (...) A hazafias gyerkőcök kurjongattak. Fuggiero ujjai közt füttyölt. Közelünkben a felnőttek izgatottan, baljóslatú szavakkal zajdultak föl. Egy városi parádéba öltözött úr (...) megnyugtatja a fölháborodott hölgyeket, hogy elégtételt szerző lépésekre szánta el magát (...) A szemérmertlenség, amelyben bűnösök vagyunk, mondá, annál elítélendőbb, minthogy Olaszország vendégszeretetével való háládatlan és sértő visszaélésszámba megy. Nemcsak a kiadott fürdőszabályzat betűinek és szellemének, hanem egyben hazája becsületének is galád megsértése, és e becsület védelmében ő, a frakkos úr, gondoskodni fog róla, hogy a nemzet méltósága ellen elkövetett kihágásunk megtorlatlanul ne maradjon.”

hangzik a náci katonákról szóló idézet:

a kormány fenntartotta bennük a nőtlenség hősi szellemét, ám ellátta őket védőszerekkel a zsidó nők szifilisz fertőzése ellen (a német nők öntudatból nem voltak szifiliszese, és testük - tökéletes faji felépítésénél fogva - nem árasztott kellemetlen szagot). (475-476)

Az elbeszélésben a testiség megjelenítése szorosan összekapcsolódik a nőábrázolással, amelynek platonovi sajátosságaira szintén ki kell térni. Azért is tartom indokoltnak e jellegzetességek kifejtését, mert a novellában előforduló *nő – testiség – meddőség* motívumkör az *elállatiasodás* képzetköréhez kapcsolható: amíg az örület és állattá válás egy korszak végét és egy új, regresszív időszak kezdetét jelentheti, addig a meddőség az egész élet hiábavalóságát, minden remény elvesztését szimbolizálhatja.

Platonov nőábrázolásának egyik sajátossága, hogy a férfi és nő közötti különbségek eltűnnek. Ennek hátterében eszmei okok állnak: Platonov felfogása szerint az élet és halál határvonalához érve megszűnnek a nemek közötti karakterisztikus különbségek. A biológiai létezés legelemibb szintjén mindkét nem az emberi létezés csíraformáját ölti magára, elemi emberré válik. Nem találkozunk biológiai vagy nemi jegyekkel, életkori jellegzetességekkel vagy akár egyedi arcvonásokkal. Az egyén elmosódik, „az ember a maga lecsupaszított formájában - 'az ember formulája'-ként van jelen”.³⁷ A *Szemétfúvó szél* esetében is megfigyelhető ez a jelenség. Az elbeszélés világát felfoghatjuk egy halál közeli állapothoz való közeledésnek Albert és Zelda egymáshoz való semleges viszonya, mindkettejük állatként való ábrázolása, nemi sajátosságokra utaló részletek hiánya ezt az egyneműséget fejezheti ki. A nemek közti határok elmosódásának kapcsán fontosnak látszik a szerző egy másik művéről is szólni. A Platonov korai alkotói korszakát jellemző utópikus jövőkép világában az emberek közötti minden különbség eltűnik, még a nemi különbségek is. Ennek az ideának a legközvetlenebb kifejtése az 1926-ban született *Antiszexus*. Platonov francia fordítóként ír egy fiktív, állítólag Amerikában már több nyelvre lefordított reklámbrosúrát egy nemi vágyakat megszüntető találmányról. Platonov olyan jövőt

³⁷ GYIMESI, 2010. 2 –27.o.

vázol fel, ahol véglegesen eltűnnek az ember és ember közti különbségek, a nemi különbségekből fakadó vágyak is. Platonov elbeszélői hangnemére jellemző módon egyszerre jelenik meg az utópikus idea és annak abszurdba hajló kifordítása is.³⁸

A másik jelenség, hogy a nőknek mindig missziójuk, feladatuk van a világban, mégpedig az, hogy folyamatossá tegyék a létezést. Legtöbbször személytelenek. Nevet kapnak, de egyéniségük nincs; lényegük, hogy végbevigyék küldetésüket: feleségnek és anyának kell lenniük, így feloldva az „árvaságot” az univerzumban. Ők maguk, individuumként nem teljesezhetnek ki, ők csak a remény birtokosai – a szó szoros értelmében –, mert ők szülik a gyermekeket, akik aztán folytatják, s megválthatják a világot.³⁹

A *Szemétfűvő szél*ben Platonov nőábrázolásának három karaktere jelenik meg: a feleség, a szerelmes és az anya. A fiatal, és életrevaló Hedwig Wotmann nem válhat anyává az elbeszélés világát uraló férfiak által, akikről így beszél:

Azok fasiszták, a nemzet ellenségei! Meg akartak erőszakolni: először megijedtem, de aztán kinevettem őket – csak eszméket tudnak nemzeni, gyereket nem...(486)

A szeméttel teli világban Hedwig az egyetlen antagonisztikus jelenség. Az emberi létezés legmagasabb foka nyilvánul meg alakjában: a szellem és a test egysége. Vezetékneve is ezt fejezi ki, ami emellett biblikus utalás: „Íme az ember”⁴⁰. Feltételezem, hogy Platonov Hedwig vezetéknévvel is utalni akart az elbeszélés felépítésének logikájára, egyik lehetséges interpretációjára. A *Wotmann* név a *wot* – oroszul „vot” (íme) – és a *mann* – németül „man” (ember általában), vagy „Mann” (férfi) – szavakra bontható. Ennek olyan értelmezés is adható, mely szerint az orosz és a német diktatórikus rendszernek egy harmadik fiktív világgá való összeolvadását jeleníti meg a név. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy Hedwig úgy is jelen van, mint Platonov történelmi valósága. Bájos, fiatal, életerős hölgy (a novella világába talán

³⁸ GYIMESI, 2010.26-27.o. // Lásd erről bővebben: TOMAS LANGERAK: Andrej Platonov. V perelomnom periode tvorcsesztva: Zametki ob “Antiszekszusze”. Russian Literature IX-X (1981) C. 303-322.

³⁹ BAGI, 1993.170–171.o.

⁴⁰ PROSZKURINA, 2013. 197.o.

irreálisan pozitív figura), aki a kommunizmus eszméit vallja – sőt, értelmezhetjük a kommunizmus antropomorfizálódásának is. Az író publikált leveleiből tudjuk, hogy a végsőkéig bízott és hinni akart a kommunista rendszer sikerében. Az, hogy a rendszert egy idealizált, jövőt megváltó új eszmék győzelmét hirdető, de azt meg nem élő, majd észrevétlenül és visszahozhatatlanul a semmibe vesző nőalaknak ábrázolja, a rendszerbe vetett hitének végső elvesztését jelentheti.

Hedvig alakja példamutató, túltesz a novella férfi szereplőin – mind a testileg nyomorék Alberten, mind a morálisan elkorcsosult konformista férfiakon – egyenességével, határozottságával, bátor lázadásával az örült világ ellen. A belőle áradó *józanész nyirkos illata* ijesztő az őt körülvető, uralomra törő, gyenge emberek számára. Úgy menetel a kivégzése helyszínére, mintha *nem a halálba, hanem az átalakulásba tartana*. Lichtenberg szerelemre gyúl iránta. Azonban „Platonov hőseinek sohasem teljesül be a szerelme, elkerülik, akit szeretnek.”⁴¹ „Nincs harmonikus kapcsolat férfi és nő között, nincs beteljesülés a szerelemben (...) miután a dolgok értelme, az igazság az emberi szférán kívülre szorult.”⁴² A végzet az elejétől fogva kódolva van a Wotmann iránt érzett szerelemben, s magában a nőalakban, *meddősege*, ki nem teljesevése determinált. Alakjában fiatalsága és szépsége ellenére végig ott vannak a halál képzetek: éjjel jelenik meg, és látható végig a novellában, *szép teste szomorúan rejtőzött a ruha alatt*, két náci őr által közrefogva érkezik, kivégzésre viszik.

A másik anya-alak névtelen, az ő missziója elbukik: nem csak ő maga hal meg, gyermeke sem éli túl a megjelenített világ viszontagságait. A novella végén feltűnve, halott gyermekét ringatja egy bölcsőben. A meddő kilátástalanság állapota tetéződik be alakjával.

még az erőt fenntartó agyvelő is kiszikkadt a koponyája alatt, ezért már nem volt gondolata, emlékezete megfeledkezett arról, hogy időnként megrebbentse a szempilláját, a teste összetöporodott kislány méretűre, csupán bánata működött ösztönösen. (488)

⁴¹ HETÉNYI ZSUZSA: Platonov. In: Az orosz irodalom története a kezdetektől 1940-ig. Szerk. Zöldhelyi Zsuzsa. Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997. 292. o.

⁴² BAGI, 1993.171.o.

Mind az elállatiasodás, mind a testiség megjelenítése, mind a női szereplők által képviselt tartalmak magukban hordozzák a meddőség jelenségét. Albert és Zelda, egy gyermektelen pár képével indul az írás, hangsúlyozva Albert *férfiúi tehetetlenségét*, Zelda egykori női(es) tulajdonságainak eltűnését. Majd öregasszonyok képe következik: *méhükben, a síri sötétségben a szerelem és az anyaság elemei porladtak*, aztán a fajgyűlölő ideológia mutatkozik meg, szifiliszt terjesztő zsidó nőkről szólva, nem sokkal később a gyereket nem, csak eszméket nemzeni tudó, erőszaktevő náci katonák képe jelenik meg, a koncentrációs táborban pedig a következő kijelentés hangzik el:

A boldogság bizonyára állandóan gyülemlik az emberben, habár ritka cseppek formájában, mint ahogy a fogolyban megsokasodik a szaporodás magja, jóllehet szükségtelenül. (484.)

Platonov prózájában a gyermekek a felnőttek és a világ megváltói, az élet folytatói, a reménység megtestesítői.⁴³ A meg sem foganó, meg sem születő vagy halott gyermek képével „elvész az értelem, szétporlad az igazság, marad a szenvedéssel telt világ.”⁴⁴

Kafkát és Platonovot többek között a borús jövőkép, a reménytelen világ képzetei is összekapcsolják – a *Szemétfúvó szél* kapcsán legalábbis ezt tartom a leglényegesebbnek. A két alkotó közt lévő analógiák közül dolgozatom e részében azt emelem ki, hogy adott társadalmi, történelmi, politikai tényezők milyen hatással lehettek az írókra, s e hatást milyen művészi eszközökkel tükrözték vissza írásaikban.

Bár lehetetlen tényleges irodalmi érintkezésről, kölcsönhatásról beszélnünk, a tipológiai hasonlóságok köre igen széles – erre először talán Brodskij hívta fel a figyelmet.⁴⁵ Bár Platonov fiatalabb generációhoz tartozik, a két alkotó művészi fejlődésének történelmi háttere

⁴³ VARGA FERENC: “Gyermekek, a világmindenség megmentői” – Andrej Platonov prózájáról. In: Forrás Folyóirat. Letöltés helye: <http://www.forrasfolyoirat.hu/1105/varga.pdf>. Letöltés ideje: 2014. november 10.

⁴⁴ BAGI, 1993.172.o.

⁴⁵ SOKOLYANSKY, 2002. // A Kafka és Platonov egymással való párhuzamait taglaló részben végig erre a tanulmányra hivatkozom.

számos jelentős egyezést mutat. Mindketten éltek totalitárius államban; mélyen megrázta őket a világháború(k) tragédiája; irodalmi pályafutásuk során számos nehézséggel kellett szembenézniük (Kafkának etnikai okokból, Platonovnak a merev ideológia cenzúrája, szegénysége, fia korai halála és betegsége miatt).

Mindkét alkotó esetében központi téma a tragikus emberi magány. *Az átváltozás* a legmagasabb fokon általánosítja a témát. A fantasztikus esemény, maga a metamorfózis, behatol *Gregor Samsa* valós életébe, elvágja őt, az őt körülvevő megszokott világtól – feltárva az individuum addig maga előtt is rejtett, reménytelen magányát. Ugyanez a téma jelen van Kafka többi elbeszélésében, parabolájában, novellájában, sőt, naplójában, és leveleiben is. Platonov műveiben is domináns a magány témája. A magános feltaláló, *Faddej Kirillov* társaság hiányában magában beszél, főhős magánya a *Vprok* esetében már az első mondatban nyilvánvalóan kifejeződik. *Szása Dvanov* a *Csevangur* főszereplője nem bírja elviselni meg nem értettségét, és vízbe fojtja magát. *Albert Lichtenberg* karaktere is magánytól szenved, nonkonformistaként teljesen egyedül van a náci Németországban. A magány sosem teljes elszigeteltséget jelent a két író esetében, hanem éppen az egyéniség tragédiáját az ábrázolt társadalomban. Megfigyelhető továbbá, hogy mind Kafka, mind Platonov hősei gyakran elhatárolódnak a többi embertől, munkájukból kifolyólag is – mérnökök, földmérők, villanyszerelők, feltalálók, különc alakok.

Tipikus a hierarchikusan felépített ellenséges társadalmak ábrázolása is, s hogy azok milyen eszközökkel nyomnak el egy bizonyos személyt. Az ember elleni erőszak Kafka egyik legfontosabb témája. Jó példa erre *A kastély* vagy *A fegyencgyarmaton*. Előbbi hőse úgy érzi, állandó megfigyelés alatt áll, és a tisztviselőkkel folytatott beszélgetései tulajdonképpen kihallgatások. Platonovnál más helyzetekkel és karakterekkel találkozunk, de az erőszak témája ugyanolyan hangsúlyos, sőt, az erőszak az ábrázolt világ minden lépésénél jelen van. A *Juska* című elbeszélésben a főszereplőt minden ok nélkül, naponta bántalmazzák szóval és tettel a körülötte élő emberek. A *Jepifányi zsilipek* főszereplője körül minden ember folyamatos rettegésben dolgozik és él, a cár haragjától és a lefejeztetéstől rettegetve, végül magának *Bertrand Perrynek* is fejét vétetik, előtte meggyalázzák. A *Munkagödör* egyik legszörnyűbb jelenete, amikor az egyik vezető a kulákokat és a nem kollektivizált parasztokat egy tutajon, a folyón keresztül a nyílt tengerre ereszti. Az erőszak szinte végig jelen van a *Szemétfúvó szél* esetében is. Mindkét szerző esetében óriási skálán ábrázolódik a világ erkölcsi romlottsága, rosszsa.

Az ellentmondás a hős személyisége és a társadalom eszméi között nyomot hagy a

szereplők belső világában, belső diszharmóniát okoz, ami új elemeket ad az emberi tragédia megjelenítéséhez. Kafka és Platonov esetében kifejezetten jellemző, hogy a cselekmény alogikus, abszurd elemekkel telítődik. A kritika szerint a két alkotó világa logikus és abszurd egyszerre. Kafkái egy labirintushoz hasonlít, amiben a hős keresi a kiutat, de nem leli – Platonové pedig a káoszhoz hasonlatos, ahol ugyanolyan nehéz rendszert találni, mint kiutat Kafka labirintusából. Kafka és Platonov szkeptikus hozzáállása az emberi társadalom hagyományos politikai szerveződési formáihoz határozza meg munkásságukban az irónia jelentős szerepét. Kafka *A fegyencgyarmaton* című írásának ironikus megjegyzései, vagy *Az átváltozás* deduktív jellegű iróniája, ahol a legabszurdabbal kezdődik a történet, majd az irónia és szarkazmus mindent megtámad a mű világában. Platonov prózájában ellentétes módon működik: az irónia konkrét szituációkból ered, konkrét figurákkal, valós társadalmi modell alapján halad.

A két alkotó közötti párhuzamok közül ezeket tartom a legfontosabbnak a dolgozatomban szempontjából, mert a *Szemétfúvó szél* esetében mind a magány és az erőszak motívuma, mind az abszurd ábrázolás domináns elemek.

Elgépiesedés, anonimitás

Milyen allegorikus képek formájában fejezi még ki Platonov az elembertelenedés jelenségét a novellában? A diktatúra hatására a diktátorból rettegett és egyidejűleg imádott bálvány lesz, az elnyomott emberből feladatokat ellátó gépezet. Elsőként jöjjenek az elgépiesedés példái a novellából.

Az anonimitás a vezérkultusz természetes komplementere. A totalitárius állam agresszív ideológiája elnyomva az individuumot, minden egyes személyt egy cél megvalósítására használ fel - névtelen, arctalan tömeggé olvasztva őket. Az emberek megnevezésére használt kifejezések jól példázzák ezt: *egyszívű tömeg, tömegek és törzsek, milliók és milliók, hangtalanok, seregek, koncentrált emberoszlopok*.

Az *egyszívű tömeg* először *kórusban üdvözölte a bronzból öntött embert* - járókelők csoportja hangos énekkel dicsőítette a Hitler-szobrot, *az ősi haza és az emberiség megmentőjének* szobrát. A narrációból kivéve, ezek az emberek pusztán üdvözítők voltak, nem dolgozó polgárok - *csak tisztelniük kellett*. Az utca embere után a munka világának emberét látjuk, a diktatúra

hatósugara Alberttől kiindulva egyre szélesedik, mindent manipulál:

Rajtuk kívül voltak még tömegek és törzsek, akik hivatalokban ültek, és írásban, optikailag, zeneileg, gondolatilag, lelkiileg szentesítették a megmentő géniusz hatalmasságát - hangtalanul és névtelenül. (475)

A következő kép estében az emberek egy konkrét fegyveres védővonalként funkcionálnak. A nyomásnak, erőszaknak ilyen formája a proletariátust is érinti. Az utóbbi részlet felfokozott hangulatú és tömör. Az író keserű meggyőződése szól ki belőle Albert monológja által, s az arctalanság/ismeretlenség, hangtalanság a beszéd szintjén is konkrétan megfogalmazódik.

egész Németországban menetoszlopokban masíroztak a felfegyverzett seregek, amelyek a kormány és hozzá hű rendek dicsőségén örködték - s e néma és koncentrált emberoszlopok (475)

Ez az egész embertömeg vagy elpusztult az éhségtől és a tébolytól, vagy ott menetelt a rohamosztagok soraiban. Ki táplálta, öltöztette ezeket, ki ruházta fel őket a hatalommal, és a semmittevéssel? ... Hol van a proletariátus? - kimerült és meghalt, elhasználódott a munkában és az ismeretlenségben! Kik azok a szegények, hatalmasok és hangtalanok, akik fenntartják ezt a világot (476)

Két bekezdéssel lejjebb ismét egy megrendítő kép ismét a munkásosztályt ábrázolja. Az azonosítás felvezetésének ugyanolyan nagy szerepe van: ismét a *saját létezés* problémája fogalmazódik meg, amit a diktatúra eszközei ellehetetlenítenek. Környezetét a *látszólagosság birodalmának* nevezi a főhős. Ennek kapcsán, és mert az alábbi kép esetében ez a megközelítés lenne a legmegfelelőbb, visszatérek a már korábban említett fiktív, sőt, álomszerű interpretációhoz, H.H. Bragina olvasatához.

Albert odasétál a katolikus téren álló teherautóhoz, ami az újonnan felállított Hitler-szobrot szállította. A jármű motorjában *ezer és ezer ember lélegzett fáradtan, nem követelve többé az igazságot, megelégedve az olcsó gázolaj-táplálékkal*. Többféleképpen értelmezhetőek e

sorok. Ha a realitás szintjén nézzük, értelmezhetjük az emberi szenvedések leírásaként, egyfajta fordított szinekdochéként, ahol az emberek erőfeszítései magukkal az emberekkel azonosulnak (ez az emberek funkcionális jellege miatt lenne indokolt). Lehet Albert hallucinációjának a leírása, hiszen ez az utolsó momentum elméjének megbomlása előtt: lehetséges, hogy valóban apró embereket látott a teherautó motorjának *síri homályában*, ahol *keskeny átjárók között eltévedt és holtan összeesett az emberiség* – illetve értelmezhető abszurd álmokképként.

Szoborrá válás – a műben lévő ekfrázis

Az örület és elembertelenedés ábrázolási lehetőségei eddig mind arra mutattak példát, hogy mit tesz a diktatúra az elnyomott személlyel. Az elbeszélésben azonban azt is láthatjuk, mi történik a diktátorral.

„Festmények, reprodukciók, plakátok, grafikák, rajzok és szobrok számos Platonov-műben szerepelnek. Általában nem tartoznak a kulcsfontosságú momentumok közé sem az adott mű cselekményének kibontása, sem a szüzsé szerkezeti felépítése, sem motívumszerkezete szempontjából, hanem a Platonov-művekre jellemző számtalan, mellérendelt szerepet betöltő, különös apró részlet egyikeként jelennek meg, amelyek azonban mindig lényeges és jól körülhatárolható (evvel együtt gyakran többretegű) jelentést hordoznak a szövegben. Összességében megállapítható, hogy Platonov a képzőművészeti alkotásokat elsősorban nem esztétikai vagy poétikai funkciójukban alkalmazza, hanem allegorikus jelentésükben, parabolikus célzattal, azaz bizonyos gondolati konstrukciók képi kivetüléseként.”⁴⁶

Mindez igaz a *Szemétfíró szél* Hitler-szobrára is. A történet egyik legfontosabb epizódja, amikor Albert először találkozik szembe vele a katolikus téren. Ez a jelenet párhuzamba állítható Puskin Bronzlovasának hasonló részletével.⁴⁷ Ez az epizód például nem felel meg a történelmi valóságnak: 1933-ban még csak épp kezdett formát öltetni a Hitler-kultusz Németországban – ez is bizonyítja Platonov profetikusságát. Több dolog is bizonyítja, hogy valójában egy fiktív szoborral van dolgunk, az egyik éppen az alkotó leírása:

46 GYIMESI, 2010.67.o.

47 A szoborral kapcsolatos további megjegyzéseknél végig Proszkurina tanulmányára hagytam.

„Melle kidomborodott, mintha női kebelhez nyomná oda, gyengéd mosolyba foglalt, vastag ajkú szája készen állt szenvedély kifejezésére és államfői beszédre (...)” (478)

Ilyen mellszobrot a szovjet vezetőknek volt szokás állítani Oroszországban, s a Führer csak később realizálódott ilyesfajta művekben. Az emlékmű arcának leírása sem stimmel:

„A szobornak mohó ajka volt, ételt és csókot kedvelő, arca megtelt világgraszoló dicsőséggel, egyszerű homlokára pedig mély barázdákat vésett a megfizetett művész, hogy látszódjék, milyen kínzón összpontosít ez a fél test, mennyire megfeszíti szellemét a gond.” (478)

Inkább egy szovjet vezető arca, mint Hitleré. Mindezekből kivehető, hogy Platonov nem ismerte a diktátor eredeti reprezentációját (a kitalált emlékmű azonban kísértetiesen hasonlít Mussolini-hez – nőkre, vágyra való utalás, kiálló mellkas).

Proszkurina tanulmányában azt írja, a világ totalitárius államainak ideológiájában különösen fontos volt a „természetfelettség”, a képzőművészeti alkotásokon és irodalmi szövegekben levő „új ember” szervezett létrehozása, esztétizálása. Folyamatosan erőfeszítéseket tettek a tökéletes emberi test megvalósításáért. Az aktuális, megfelelő testkép mindig az adott ideológia által alakul ki: mind a náciizmusnak (árja test), mind a fasizmusnak (agresszíven izmos test), mind a sztálini diktatúrának (munkától, harctól, sporttól edzett test) megvolt a maga testideálja.

Az információhiány tehát meghatározó szerepet játszott a platonovi Hitler-szobor létrejöttékor. Annál nagyobb szabadság maradt azonban így a szerző képzeletének, s a totalitárius állam esztétikai kánonjára építve megalkotta az emberi szellem történelmi hanyatlásának szimbolikus portréját. Ismét képviselteti magát a spengleri ötlet: Európa kultúráinak hanyatlása, melynek megkoronázása Hitler uralma – a diktátor Platonov szövegében a degenerált „fausti ember” és „fausti kultúra” jelképévé válik.

A szobor magán viseli a szovjet szobrászat tipikus jegyeit: nagy, kiálló mell, vezető jelleg hangsúlyozása, „hétköznapi homlok”. Platonov itt egyértelműen Lenin homlokára gondol, és nem pusztán azért, mert az ábrázolt homlok szöges ellentéte Hitlerének. A homlok

hangsúlyozása már a *Bronzlovas*-ban is fontos momentum volt, ami újabb Puskinra való utalás; valamint a nem létező egyéniség jelensége is megfogalmazódik a *egyszerű homlok* által: a totalitárius állam társadalmában mindenki ugyanolyan, maga a diktátor is egyszerű (vagy az eredeti művet idézve *hétköznapi*) homlokú ember.

A leírás vizsgálata után nézzünk néhány további részletet arra, ahogy Albert beszél a szoborhoz. Minden egyes ilyen momentum az elbeszélésben kettős jelentéssel bír.

„ – Feltaláltál egy új szakmát, amely kegyetlenül kimeríti azokat az embermilliókat – akik soha nem teremtik meg az áruk termelését, járják majd az országot, nyúvik a lábbelit és a ruhát, megsemmisítik az élelmiszer-felesleget, örömben és verítékben a te nevedet dicsőítik (...) dicsőséged létrehozására fordított munka, a népeket lelkesítő, véget vet a válságnak” (479)

Látszólag a második világháború előtti németországi válságról beszél a szereplő – de emögött az 1930-as évek alapvető szovjet valósága van: az éhezés, az áruhiány, a hatalmas szegénység (a *Boldog Moszkva* is utal ezekre a jelenségekre). Németországban a nagy gazdasági válság ellenére sem volt éhezés, vagy ilyen fokú szegénység. Az 1933-as óriási éhínség miatt több millió ember halt meg a Szovjetunióban. Ezt a szovjet irodalomban tilos volt megírni. Platanov úgy oldhatta meg hát a publikálás ügyét, hogy egy másik nép kontextusába helyezte a jelenséget, mint „Európa hanyatlásának” egyik bizonyítékát. (Bár még ugyanebben az évben megírja tragédiáját *Vörös kunyhók* címmel, ahol a nagy éhezés témája az egyik legfontosabb. Az egyik szereplő Kszenyia közvetlenül a sztálini rendszerről beszél, mint a nemzeti éhínség bűnöséről. Mindkét műben azonos az éhségtől összeszáradt élő emberi test képe és az éhség, mint a gyermek halálának okozója.)

Albert éhség miatti dühében szembeszáll a szoborral a novella végén – akárcsak Eugén a *Bronzlovas*-ban. Ő azonban nem csak fenyegetőzik, hanem megpróbálja ténylegesen elpusztítani az emlékművet. Kudarcot vall, botja beletörik a próbálkozásba, s a szobor sértetlen marad. Maga a műalkotás anyaga is – vas – utal Puskin művére: a démoni erő keménységét, időtállóságát szimbolizálja. Az, hogy Albert – a tudós – elveszti a harcot a szoborral – diktátorral – szemben, a totalitárius állam világának erőviszonyait jelképezheti: az ész és értelem nem

győzhet a nyers erő és brutalitás felett. A fausti ember harcát is példázhatja, ami az értelem és büszkeség, hatalomvágy között megy végbe. A freudi álom-olvasatban a bot egyértelműen fallikus jelentéssel bír⁴⁸, s e jelenet a férfiasság kudarcát, megsemmisülését jelenti – tovább erősítve a meddő, steril jövő képét.

Az ekfrázis megjelenítésének bevezetője innen nézve mégsem igaz maradéktalanul a *Szemétfúvó szél* Hitler-szobrára. A szobor – véleményem szerint – igenis kulcsfontosságú motívum. Végso kiváltó oka és végig a kísérője Albert örületének, elvadulásának; temérdek asszociációt hív elő, ami az elbeszélés egyediségét adja (szovjet diktatúra jegyeinek ábrázolása a nemzetiszocialista diktatúra által); a vele folytatott „párbaj” elvesztése és annak következményei adják ki a mű mondanivalóját a szűzsé szintjén: azt, hogy mi történik a zsarnokság hatására az emberrel – mind a zsarnokkal, mind azzal, aki beolvad, mind azzal, aki ellenáll.

Az örületnek, ami az elemzés kiemelt motívumai által ábrázolt tartalmak kiindulópontja, lehetséges egy másik értelmezése is. Az élettől való dezintegráció jele az egyre inkább elhatalmasodó téboly. Másrészt, az örület adja meg az utolsó és egyetlen esélyt az individuum belső, egyéni szabadságának a megőrzésére, amit az őt körülvevő erőszakos, mindenkit beolvasztani akaró világ fenyeget. Ezt az olvasatot bizonyítja a novella kezdő idézete is *Az Ezeregyéjszaka meséiből*.

*

Platonov összegyűjtötte mind az erkölcsi rosszat, mind a kézzelfogható borzalmakat, amelyeket a totalitárius állam tehet az egyénnel, és a társadalommal. Csalódottsága, keserű tapasztalatai, (végül beigazolódott) félelmei és baljós sejtéseinek kivetülései elevenednek meg az elbeszélésben. Mindezekből különleges tehetsége által megalkotott egy olyan furcsa, mégis reális, lidércszerű, ugyanakkor kézzelfogható, borús, sötét hangulatú, ennek ellenére magával ragadó világot, ami talán képes választ adni arra a kérdésre, hogy mit tesz a diktatúra az emberrel. Megfosztja emberi mivoltától. A *Szemétfúvó szél*ben a közös történelmi múlt ötvöződik a mindenkori emberi lélek rezdüléseivel, egyedülálló műalkotást hozva létre. Megalkotni e novellát akkor és olvasni ma vagy a jövőben a művészi és irodalmi emlékezés egy méltó példája.

⁴⁸ BREGINA, 2008. 294.o.

„Platonovban valami olyasmit érzünk, ami (...) izgalmas, (...) s aminek a megfejtésével valami roppant fontosat tudhatunk meg nemcsak róla (ez talán valóban nem annyira fontos), hanem arról, hogyan gondolkodik az ember – legalábbis a szélsőséges körülmények között élő, a halállal szembenező, az éhező, az élet és a történelem minden szutykába vetve is valami nagyszerű, boldog jövőben (...) hinni akaró ember.”⁴⁹

BIBLIOGRÁFIA

ANDREJ PLATONOV: *Nagyfeszültség*. Bp. Magvető, 1969. Ford. Bárány György, Csalló Jenő, Gellért György, Gerencsér Zsigmond, Horváth László, Kelemen Sándor, Makai Imre

ANDREJ PLATONOV: *Szokrovennij cselavek. Povesztyi, rászkázi*. Moszkva. “Izvesztijá”, 1984.

MENYHÉRT ANNA: *Elmondani az elmondhatatlant. Trauma és irodalom*. Bp. Anonymus-Ráció, 2008.

BÁN ZOLTÁN ANDRÁS: *Személyes olvasat*. Menyhért Anna: *Elmondani az elmondhatatlant. Trauma és irodalom*. (Recenzió) Holmi 2008 október <http://www.holmi.org/2008/10/ban-zoltan-andras-szemelyes-olvasat-menyhert-anna-elmondani-az-elmondhatatlant-trauma-es-irodalom> - Megtekintés dátuma: 2014. november 8.

HETÉNYI ZSUZSA: *Egy kétkezi filozófus. Andrej Platonov világa*. Nagyvilág 1988. 9. 1396-1400.// Andrej Platonov: *Csevangur*. Bp. Magvető-Uzsgorod, Kárpátia Kiadó, 1989. 5-16.o.

HETÉNYI ZSUZSA: *Platonov*. In: *Az orosz irodalom története a kezdetektől 1940-ig*. Szerk. Zöldhelyi Zsuzsa. Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997. 290–294.o.

Andrej Platonov levelei A.M. Gorkijhoz. Helikon.1993. 2-3. 192-199.o. (Összeáll. és ford. BAGI IBOLYA)

Н.Н. Брагина: „МУСОРНЫЙ ВЕТЕР” А. ПЛАТОНОВА: ОПЫТ ПСИХОАНАЛИТИЧЕСКОГО ПРОЧТЕНИЯ ТЕКСТА In: Филология. Искусствоведение. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2008, № 5, с. 292–295

⁴⁹ M. NAGY. MIKLÓS: Platonov és Dzsán - avagy ironikus volt-e a XX. század legnagyobb orosz írója? In: [Debreceni Disputa : kulturális-közéleti folyóirat](http://www.martak.hu/cikk_list.php?fusz=38308) 2005.2.54–58.
Letöltés helye: http://www.martak.hu/cikk_list.php?fusz=38308 Letöltés ideje: 2014. november 1.

- E. H. Проскурина: *Социализм как фашизм: рассказ А. Платонова „Мусорный ветер”* In: Критика и семиотика. 2013/1(18). С. 186–199.
- KIRÁLY GYULA: *Platonov, Andrej Platonovics*. In: Nagyfeszltség. Bp. Magvető, 1969. 5-20.o.
- KIRÁLY GYULA: *Platonov*. In: Új szovjet irodalom. Budapest, 1967. 123–141.o.
- MARK SOKOLYANSKY: *Andrej Platonov and Franz Kafka: A typological study*. In: Russian Literature LI (2002).
- NEMZETKÖZI SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG, J. M. ZSUKOV: *A második világháború 1939-45. ford.* Sörös Lajos Bp. Zrínyi Katonai Kiadó/Kossuth Könyvkiadó, 1985.
- IVOR MATANLE: *A második világháború.* ford. Káldos Zsolt. Bp. Etüd Kiadó, 1994
- GYIMESI ZSUZSANNA: *Andrej Platonov prózája és Pavel Filonov festészete: alkotói elvek tipológiai párhuzamai az 1910-20-as évek orosz-szovjet művészetében.* Bp. Russica Pannonicana, 2010.
- THOMAS SEIFRID: *Platonov and dissidence*. In: Russian Literature LXXIII (2013) I/II. 285–300
- BAGI IBOLYA: *“Egy kívül-belül szomorú világ” Andrej Platonov prózájáról.* Helikon. 1993. 2-3. 163–181.o.
- THOMAS MANN: *Mario és a varázsló.* Letöltés helye: <http://mek.oszk.hu/00400/00438/00438.pdf> . Letöltés ideje: 2014. jan.6.
- TOMAS LANGERAK: *Andrej Platonov. V perelomnom periode tvorcsesztva: Zametki ob “Antiszekszusze”.* Russian Literature IX-X (1981) C. 303–322.
- VARGA FERENC: *“Gyerekek, a világmindenség megmentői” – Andrej Platonov prózájáról.* In: Forrás Folyóirat. Letöltés helye: <http://www.forrasfolyoirat.hu/1105/varga.pdf>. Letöltés ideje: 2014. november 10.
- M. NAGY. MIKLÓS: *Platonov és Dzsán - avagy ironikus volt-e a XX. század legnagyobb orosz írója?* In: [Debreceni Disputa : kulturális-közéleti folyóirat](#) 2005.2.54–58.
Letöltés helye: http://www.matarka.hu/cikk_list.php?fusz=38308 Letöltés ideje: 2014. november 1.

